

ТМ	Г. XXIII	Бр. 1-2	Стр. 145 - 149	Ниш	јануар - јун	1999.
----	----------	---------	----------------	-----	--------------	-------

Приказ дела
Примљено: 23.03.1999.

Никола Божиловић

ГЛАВНИ ТОКОВИ СРПСКЕ ЕСТЕТИЧКЕ МИСЛИ*

1. Pisawe istorije nauke ili jedne od nauka veoma je te`ak, obiman, iscrpcuju}i - pri li -no nezahvalan posao. Nezahvalan, jer se autoru u svakom trenutku mo`e zameriti na izboru li -nosti, obuhvatu wi hovog stvaral a{ tva, pri strasnosti i jo{ mnogo toga. Autor kwi ge l stori ja srpske est et i ke, Milan Rankovi }, uvereni smo, svesno je u{ ao u rizik ovakvog poduhvata koji je razre{ i o na jedan pri meren i uspe{ an na-i n.

Pisati i stori ju jedne di sci pli ne koja stoji na rubovi ma nauke i fi lozof i je i koja se bavi ra fi ni rani m i najtani ji m probl emi ma duha (umetni -kog stvaral a{ tva i recep ci je) i zuzetno je zadovoljstvo, ali je svojevrs tan ri zi k. Jer, i stori ja est et i ke je na odre | en na-i n i i stovreme no i - i stori ja umetnosti , i stori ja kul ture, i stori ja fi lozof i je, i , napose, i stori ja dru{ tva.

Probl em i zbora metoda u pi sawu i stori je est et i ke je veoma bitan. Ako se est et i ka shvata kao jedna grana fi lozof i je, onda se pi tawe wenog i stori jata naj-e{ }e razre{ ava kroz izlagawe est et i -kih doktri na fi lozof a (primer B. Bozanketa, R. Ci mermana, te K. E. Gil bert i H. Kuna). U slu -aju da se na est et i ku gl eda { i re od toga da ona predstavqa jedi no granu fi lozof i je, onda se mo`emo slo` i ti sa Draganom Jeremi - }em da je fi lozof ska est et i ka ekspl i ci tna, kri ti -ka - ekspl i ci tna i i mpl i ci tna, a umetni -ka - ugl avnom i mpl i ci tna (vi deti Predgovor D. Jeremi }a za kwi gu l stori ja est et i ke K. E. Gil bert i H. Kuna, Kul tura-Beograd/Zavod za izdavawe uxbeni ka-Sarajevo, 1969, str. VIII).

Osnovi i li pri nci pi podele i stori je est et i -ke mi sl i mogu bi ti razl i -i ti . Pi sci se naj-e{ }e opredequju za pi sawe op{ te i stori je est et i -kih doktri na (na gl obal nom i li naci onal nom pl anu) i li pak razmatrawe i stori jata u okvi ru teori ja pojedini h umetni -ki h vrsta, kao { to je to bri qantno ura | ena l stori ja umetni -ke kri ti ke L. Venturi ja, kao i stori ja teori je li kovni h umetnosti .

Mo`e se postaviti pi tawe mi sl a pi sawa i stori je est et i ke, odnos-

* Milan Rankovi }: I stori ja srpske est et i ke, Beograd, Zavod za uxbeni ke i nas- tavn sredstva, 1998.

no: kakva koristi se može i zvuži od takvih saznanja za savremenu misao i praksu? D. Jeremić i tu daje jedan prihvatljiv odgovor: "Ona (istorija estetike - N. B) treba da nam pruži i istorijsko iskustvo, ukazujući kako na isti način koje treba slediti, tako i na zablude koje treba izbegavati. Na taj način, ona nam otvara nove mogućnosti za uspešnija estetička istraživanja" (isto, str. XII). Dakle, istorija estetike otvara puteve novim estetičkim pregledima.

Milan Ranković, autor knjige koja je pred nama, izabrao je svojevrstnu kombinaciju metodoloških principa, u smislu da je prihvatio filozofski kritički poziciju. Pri tom je izbegao opasnost da raznovrsan materijal organizuje i skupuvo na osnovu spolačkih, i zvanestetičkih principa. Posebnu tešku predstavljala je prijetna okrenutost ka prijevratu različitih estetičkih orientacija, kao i opšteestetičkih i posebnostetičkih teorija i refleksija. Uspeh poduhvata kakav je nastao u ovoj knjizi mogla je garantovati i zuzetna erudicija autora, odlična obaveštenost, sposobnost organizacije i sistematizacije materijala, ali i lično stvaralačko iskustvo (Milan Ranković je autor etiri romana, jedne zbirke prijevratka i dve zbirke pesama).

U tom smislu su se stekle optimalne okolnosti koje, prema renomiranoj kineskoj istoriografiji, dobar istoričar mora posedovati: "obimno naučno znanje" neophodno za sagledavanje obimnog materijala, "dobro rasuđivanje" kako bi se nastojalo otkriti i zbor, a zatim i "kwičevni dar" potreban da se prijava i sprijava na zanimljiv način.

Možda je najvažnija teškoća ograničavajući faktor ovde predstavljala autorova orijentacija na obradu materije iz koje je dosad napisana samo jedna obimna studija (Dragan Jeremić, Estetika kod Srba. Od srednjeg veka do Svetozara Markovića, SANU, Beograd, 1989), a on se ovoga puta opredelio za kraće, jednotomno delo. Na sreću, ta težak saimawu nije uticala na moguća upročavavanja ili bitna ograničenja u izboru autora. Sa druge strane, određena ove vrste pružaju afirmaciju nekih drugih kvaliteta, što se autoru tiče. Uputno je u tom kontekstu promisliti reči Fung Ju-Lana iz njegovog Predgovora za Istoriju kineske filozofije: "Pišući kratku istoriju, namewući i rokoj publici, pisac svakako ima mawe mogućnosti da pokaže svoje naučno znanje, ali mu je potrebno selektivno je prosuđivanje i veći kwičevni dar no da piše i strogo naučno delo" (Fung Ju-Lan, Istorija kineske filozofije, Nolit, Beograd, 1977, str. 9).

Smatram da je ovaj preliminarni osvrt pri pomoćima taocu da se nesmetano ukupu u standardan prikaz knjige Milana Rankovića Istorija srpske estetike. Napominem da sam od stotina i zabranio autora i sam morao izdvojiti neka imena koja su po mom mišljenju relevantna. Kriterijum izbora je mogao proiziti iz preferiranih socioloških i filozofskog pristupa koji mi je po prirodi poziva bio najbliži. Izvega je proizitima sve prednosti i eventualne slabosti mog izbora.

2. Koreni srpske estetike misli i integralno su vezani za korene estetike i dejelopog. Ona se u srednjovekovnom pravoslavnom hrišćanstvu ostvaruje u slika i dejom dobrog, prijem su obe i deje ovaplojene u ideji Boga. Tako je "Ilepo" u filozofskom mišljenju i malo uporište u najvišoj, božanskoj misli, a nije bilo ograničeno samo na Iepo u

umetnosti i li na lepo u prirodi: "Esteti -ki do` i vqaj je dobi jao unutra{wu vezu sa najvi { i m kosmi -ki m si l ama" - pi { e Mi l an Rankovi }, a to povezuje sa po-eci ma kosmol o{ ke esteti ke srpski h pi saca (P. P. Wego{ , Laza Kost i }).

Esteti -ka mi sao sredwevekovni h Srba i mal a je svoje utemeqewe u religijskoj svesti sa prevashodni m ci qem da se sa-uva jezi k i razvi ju ose}awa naci onal nog duha. Pravosl avna religija je, osobi to u peri odu turske okupacije, preko svojih insti tucija (manastiri , crkve) i mal a svaki monopol nad pi smeno{ }u i u-eno{ }u uop{ te. Hi l andar je u tom pogl edu bi o prvi centar srpske kul ture.

Svet i Sava (Rast ko Nemawi }) je "prvi srpski sredwevekovni pi -sac" koji m autor otvara po-etne strani ce i stori je srpske esteti -ke mi sli . Osnovna esteti -ka premi sa ovog srpskog prosveti teqa u ovoj kwi zi se sa`eto formul i { e u duhu koncepci je fi l ozofskog i deal i zma kao "stavqawe pri mata duhovnog nad materi jal ni m", pri -emu duhovno, naravno, ukqu-uje i estetske vrednosti .

Prvo, domi nantno, i me gl ave pod nazi vom "Srpska esteti -ka mi sao u Austrougarskoj i u Srbiji od Dosi teja Obradovi }a do 1918" je svakako i me Dosi t eja (Di mi t ri ja) Obradovi }a. Posredstvom Dosi tejevog prosveti teqskog del ovawa u srpsku kul turnu sredi nu po-i we da prodi re evropska esteti -ka mi sao. On uzdi `e duhovnu l epotu kroz moral nu uzvi { enost, a ta l i ni ja mo`e se prati ti jo{ od svetoga Save i preko srpske narodne poezije. Pri tom je osnova Dosi tejeve esteti -ke koncepci je u su{ ti ni tei sti -ka. Umetnost je, po wemu, drugi od tzv. "sedam stubova" na koji ma po-i va dru{ tveno bl agostawe, a ona se u tom kontekstu nal azi u funkci ji popravqawa -oveka i dru{ tva. Rankovi } upu}uje i na Dosi tejevo razmatrawe problema ukusa koji se, navodno ve` bawem mo`e dovesti do savr{ enstva. Za i deju o mogu}nosti vaspitavawa ukusa se mo`e re}i da je i danas aktuel na i odr` i va. Mnogo kasni je, krajem 19. veka, Bogdan Popovi } razvi ja tezu o mogu}nosti vaspitawa ukusa pod uti cajem spoqa{ we akti vnosti (49). Ova teza je pri sutna i kod neki h savremeni h esteti -ara i kul turologa. U tom smi slu -i taoca upu}ujem i na svoju studiju Fi l mska komuni kacija (Beograd, 1996) i pogl avqe pod nazi vom Fi l m i vaspitawa we ukusa.

Esteti -ka koncepci ja Vuka St. Karaxi }a i mpl i kovana je u wegovom odnosu prema narodnoj poeziji i u kwi `evnoj kri ti ci del a wegovi h savremeni ka. Vuk je i nsi sti rao na su{ tinskoj sagl asnosti umetni -ke i `i votne (dru{ tvene) i sti ne, kada je re~ o kwi `evni m del i ma. Tu komponentu Rankovi } nazi va "narodnosnom" budu}i da je zasnovana na neophodnosti poznavawa narodnog `i vota. Bi tno je, me| uti m, da je, pri ocewi vawu vrednosti narodnih pesama, Vuk jasno razl i kovao umetni -ku od i stori jske i sti ne bl ago se pri kl awaju}i onoj prvoj (16).

U posebnom pogl avqu obra| ena su kosmol o{ ko-esteti -ka shvatawa vel i ki h srpski h pesni ka P. P. Wego{ a i Laze Kost i }a. Wego{ , taj "najve-}i pesni k srpskog naroda" i "pesni k ve-nog otpora ti ranskoj mo}i ", tvorac je fi l ozofsko-esteti -ke mi sli u okvi ru koje su estetska shvatawa i ntegral no povezana sa wegovom eti kom, pogl edi ma na i stori ju, pri rodu, po-eti kom. U wegovom del u pro` i maju se soci jal no-i stori jska i kosmol o{ ka di menzi ja. U pesni { tvu je Wego{ vi deo kosmi -ku si lu, a l epotu nal azi o u bo` anskom aktu stvarawa.

Na drugoj strani , Laza Kost i } je predstavqen kao "svojevrzni pre-

te-a estetiki -kog ontologizma" u srpskoj misli o umetnosti - principi lepog je za Wega integralni principija.

Rankovi } zatim daje odličnu, teorijski utemeljenu kritiku dela Svetozara Markovića i njegove "realne" estetike. Markovi } se, podsetimo, zalagao za realnost u poeziji, pa u vezi sa tim i za "realnu" estetiku -iji su koreni materijalisti -ki, a polazište marksi -ko. Ve} u tom pristupu le} snaga, ali i osnovna slabost Markovi }evih estetiki -kih shvatawa, kako dobro pri me}uje Rankovi }. Pozi tivno je da se umetnost kod Markovi }a pri kazuje kao indikator dru}tvenih promena. Me}utim, uvo}ewe kriteri juma dru}tvene korisnosti u estetiki -ku mi sao vodi lo je Markovi }a u vrtlog soci ol ogi sti -ke i ekonomisti -ke vulgari zaci je, te ga Rankovi } svrstava u predstavni ke soci ol ogi sti -kog uti li tari zma u estetici u kome je zakl owena su}tina, pa i snaga same umetnosti (42-43).

[to se estetiki -kih shvatawa u prvoj Jugosl aviji ti -e, autor dobro zapa` a da "sa nastankom prve jugosl ovenске dr` ave... slabi onaj naci onalni pol et koji je karakteri sao dr` avu Srbi ju", te da je zvani -no i deol o} -ko afi rmi sawe jugosl ovenstva zapravo ogl asi lo poti ski vawe srpstva.

"Srpska estetika u drugoj Jugosl aviji " - nazi v je tre}eg, najobimniji -jeg, dela ove pregl edno ura}ene kwi ge. Rankovi } tvrdi da je marksisti -ka teorijska ori jentacija tada postala "oficijel na, partijska i dr` avna ideologija" sa domi naci jom dogmatske varijante marksizma u staqini sti -koj i nterpretaciji . Tek kasnije o` i vqava kriti -ka struja u samoj marksisti -koj misli , a sa wom i dve suprostavqene tendencije u istoriji srpske estetike: "realizam" i "modernizam".

Kvalitativan (i kvantitativan) pomak u srpskoj estetiki -koj misli dolazi uporedo sa preuzimanjem pri mata "estetika -ara filozofskog obrazovawa" koji vode svojevrsnu borbu za oslobodewe od programirane ideologije i za sl obodu umetni -kog stvarawa. Rankovi } ovde ukazuje na tri povezane istorijske cel ine. Najzna -ajni ji filozofi koji su predavali estetiku bili su Du}an Nedeqkovi } i Bogdan [e}i }. Prvi filozofi -estetikari javqaju se kao, ovde nazna -ena, druga generacija. To su Milan Damjanovi } i Dragan Jeremi }. Autor im kao zajedni -ku osobinu pri pi suje svojevrsni estetiki -ki integralizam i nagla}ava wihov "kqunni dopri nos" u upoznavawu srpske kulturne sredine sa modernim estetiki -kim tendencijama zapadnoevropske i svetske estetike -ki misli (89).

"Tre}u generaciju" -i ne: Milan Rankovi } (sistematski i zgradwa op}te, a zatim i komparativne estetike), Svet a Luki }, (estetika kao kriteri stika, kriteri ografi ja i kriteri ol ogi ja), Sreten Petrovi } (estetika kao metaestetika - osobena koncepcija estetiki -kog skeptici zma), Mirko Zurovac (estetika -ka perspektiva odnosa psihe i umetni -kog stvarala}tva), Mi hail o Vi dakovi } (komi -no kao estetika -ka kategorija), Milan Uzel ac (problemi fenomenol o} ke estetike - od ontologije ka kosmologiji umetnosti), Brani slava Mi li ji } (mogu}nosti semi ol o} ke estetike).

I sti -u}i da je srpska estetika -ka mi sao druge Jugosl avije dostigla svoje najvi }e domete, Rankovi } o wenom razvoju zapa` a sl ede}e: "Taj razvoj se kretao od prvih, prete` no dogmatskih shvatawa starijih filozofa, preko dugotrajne borbe estetika -ara sredwe generacije za oslobodewe estetike -ki misli od ideol o} kih okvira, do ve} sasvim sl obodne estetike -ki misli ml a}ih generacija" (130).

Srpska estetika u tre}oj Jugosl aviji bi ti }e u nepovocnim soci -

jal noi storijski m, ekonomski m i kulturni m uslovi ma, pa, uprkos slabcewu nekada{ wih i deol o{ kih barijera, estetiki -ka mi sao ovog vremena i ma relati vno slabi ji uticaj na umetni -ki, kulturni, pa i ukupni dru{ tveni ` i vot. Autor i nosi mi { cewe da sada "sfera kulture, umetnosti i -i tavog javnog i nformi sawa postaje sl obodni ja" (131), no smatram da se to mo` e samo uslovno prihvatiti. Stege stvarala{ tva su, naim e, postale latentne. One se i pak odr` avaju na neformalan, posredan, na-in, pa -ak i of icijel no – preko i nstici onalnih mehani zama socijalne kontrole (zakoni o Uni verzi teti i nformi sawu, na primer).

U ovome, posledwem delu kwi ge autor daje sa` et pregled i mena li -nosti koja nazna-avaju nove teorijske tendencije u srpskoj estetici. Pri tom i sti -e one stvaraoce koji, po wegovom uvidu, i maju odre|ene teorijske pretpostavke estetiki -ke usmerenosti. Me|u kulturnolozima koji deluju van beogradskog univerziteta on skre|e pa` wu i na rad dvojice profesora Univerziteta u Ni { u: Dragana @uni }a (128) i Nikole Bo` i -lovi }a (149).

I storijski pregled estetiki -kih ideja i razvoja srpske estetiki -ke misli koji je izlo` en u kwi zi Milana Rankovi }a I storijska srpska estetiki -ke predstavqa zapa` en pri log i zu-avawu dopri nosa srpskih estetiki -ara na razvoj evropske nauke o umetnosti (i { i re). I ako taj uticaj ni je dostigao domete broj-ano veliki h naroda Evrope, on je evidentan i nezamerciv.

3. U cel i ni gledano, obim kwi ge (155 strana teksta) ni je omogu}avao mi nuci ozni ji pri laz ovoj { i rokoj problematiki. Autor, me|uti m, na jednom mestu posredno nagove{ tava sopstveno nastojawe za pripremom duhovnog prostora "za afi rmaciju jedne obuhvatni je i stori je estetiki -kih ideja" (137), pa mo` emo o-ekivati jednu obimni ju, pro{ i renu i dopuwenu, verzi ju ove kwi ge. Do tada }e, uveren sam, ovaj i storijski prikaz tokova razvoja srpske estetiki -ke misli i biti korisno { ti vo koje }e se na}i na radnim stolovima ne samo estetiki -ara i filozofa, ve} i sto tako i sociologa, i stori -ara, antropologa, psihologa, kulturnolozima specijalnih orientacija i, uop{ te, svih qudi radoznaloga duha.